

Bernáth László

Beszélgetés a halott apámmal

(regényrészlet)

[...]

– Arra emlékszem azután, hogy egyszer csak délután jöttek a csendőrök, hogy pakoljunk össze, de mindenki csak egy hátizsákot vihet magával. Azt hiszem, csak a nagymamának nem volt hátizsákja, ő egy lepedőbe rakott bele mindenfélét, mint később kiderült: két nappal korábban sütött, azt hiszem, hókiplinek mondott aprósüteményt, amit aztán három napig ettünk a vagonban, útban Auschwitz felé. Azt nem mondták, hová megyünk, de aztán hamar kiderült, hogy nekünk igazán nem kell messzire gyalogolni, mert a Kandellék háza talán csak ötven méterre volt a polgári iskolától, ahol Aranaka néni, az egyik tanárnő levetette velem a sárga csillagot, hogy majd csak akkor tegyük vissza, ha kimegyek az utcára. Először egyenként be kellett menni az iskola központi folyosójára, ahonnan a tantermek nyíltak, aztán az egyik szobába a férfiakat, a másikba a nőket terelték be, és mindenkit megmotoztak, hogy az értékeket elvegyék. Pénzt, ékszereket, ki mit vitt és még őrzött magánál. A hátizsákokat ki kellett üríteni, aztán motoztak is a csendőrök. Úgy tudom, voltak nők, akiknek a vaginájába is belenyúltak a kirendelt ápolónők. Nem tudom, akkor hallottuk-e, vagy később mesélték, hogy tényleg voltak olyanok, akik megpróbálták ezt azt eldugni. Engem nem motoztak meg, de arra is emlékszem, hogy életemben először aludtam a földön, a szabad ég alatt. A környező falvak gettóiból is ide hozták az embereket, most utólag tudtam meg, hogy lehettünk akár kétszázan is. Nekünk a tantermekbe már nem jutott hely, de nálad, a hátizsákban volt egy pokróc, azon aludtunk, ahányan ráfértünk, de azt hiszem, Neked meg az anyámnak már nem jutott hely rajta. Akkor még a helyi csendőrök foglalkoztak velünk, a kopasz csendőr vezényletével. – Tényleg, még a szemöldöke is csupasz volt. Állítólag az első háborúban lefagyott, és akkor vesztette el a szőrzetét. Nem volt sok csendőr, talán csak hatan vagy nyolcan vigyáztak ránk.

– Látom, erre a napra nagyon jól emlékszel, ami persze érthető. Én is emlékszem, ahogy másnap, a főutcán gyalogoltattak bennünket végig ötös sorokban – valahogy mindig, mindenhová ötös sorokban kellett menni, talán mert így könnyebben lehetett leszámolni az embereket. Az utcán kétoldalt meg-megálltak az emberek, és bámultak bennünket.

Igen, de sok más helyen állítólag gúnyos megjegyzéseket tettek, hogy „Na, végre viszik őket, hogy megtanítsák a valódi munkára!”, meg hogy „Hol a pénzed, te rohadék?!”, meg ilyesmit. Nálunk nem volt ilyen, senki nem tett hangos megjegyzést. Sőt, az én emlékeim olyanok, hogy mintha ijedelem látszott volna az arcokon. Megszólalni talán a csendőrök miatt se mertek, talán volt, aki belegondolt: ugyan hová viszik ezeket dolgozni, kisgyerekestől, öregemberestől, mert ez volt a hivatalos szöveg minden szinten az országban. Később olvastam, hogy Horthy is „dolgozni engedte kivinni” a zsidókat a Sztójay miniszterelnökhöz írt levelében. Voltak azért kíváncsi arcok is, hiszen azért ilyen látvány nem lehetett mindennapi, hogy a boltost, az orvost, a szomszédot csak úgy terelgetik a csendőrök. Később Monoron még segítséget, vizet adó asszony is akadt az út mellett állók között.

– Én is nézegettem az embereket, de egyetlen ismerős arcot se láttam. Talán szándékosan nem mutatkoztak, hogy ne kelljen látni bennünket.

Úgy emlékszem, két vagonba, vagy nem is tudom hányba terelték be bennünket, és csak késő délután indultunk el Pest felé, ahol valószínűleg kitolták ezeket a vagonokat valami mellékvágányra, és csak másnap délelőtt vittek le Monorra. Kevés élesebb emlékem van, mint mikor megérkeztünk a vasútállomásra, valamilyen teherkirakodásos részre. Már kinyitották a vagonok ajtaját, amikor légitámadást jeleztek a szirénák. Nem húzták vissza a vagonajtókat, viszont a kísérő csendőrök, nem tudom hová, de eltűntek. Így aztán másfél vagy két órán át a va-

gonajtóban, mint valami színházi páholyból nézhettük, ahogy a fejünk felett elhúztak az amerikai bombázók. Valójában csak utólag olvastam, hogy ezek amerikai gépek voltak, mert sok beszámoló szerint ekkor érte a legnagyobb légitámadás Budapestet. Időnként ezüstszerű szálak lebegtek alá a levegőből, azt is csak évekkel később tudtam meg, hogy ezek a földi rádiójelek zavarására szolgáltak. A távoli robbanások hangját is hallottuk, mert Monor talán csak harminc kilométerre van Budapesttől.

– Én viszont a téglagyárra emlékszem inkább, ahová kigyalogoltunk a falu szélére. Több ezren lehattunk a kerítésen belül.

– Mert oda hozták Pest megye nagyobb részéről a továbbszállításra összegyűjtött embereket. Természetesen ezt is utólag olvastam, egy magyar származású, Amerikában élő, Braham nevű történésztől, aki egy vastag könyvet írt a magyarországi holokausztról. Ebben mindenféle adat megtalálható. Viszont éppen a nagykátaiak továbbszállításáról téves adatot közölt, úgy emlékszem, Szolnokot jelölte meg ilyen gyűjtőtábornak. Találkozhattam vele, meg is mondtam neki, azt mondta: a legközelebbi kiadásban kijavítja.

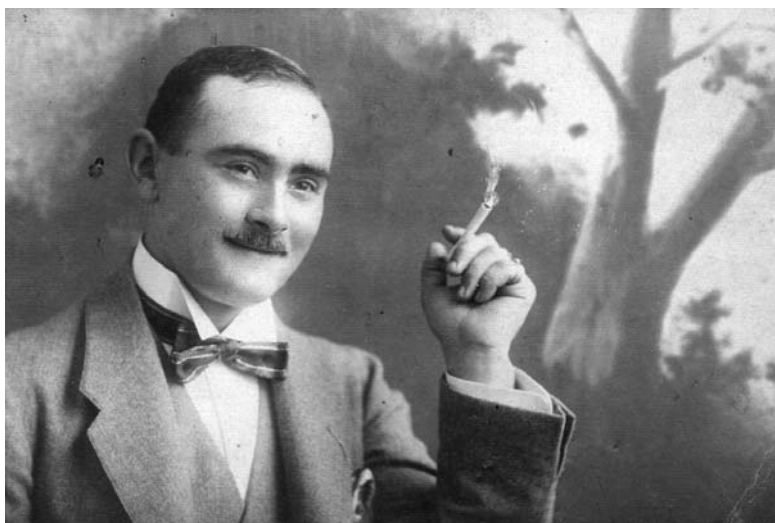
– Na szóval: már nem volt fedett hely egy talpalatnyi se, mert a tetős téglaszárítókba már betelepültek a korábban érkezettek. Majdnem egy hétig, lehet, csak öt napig mi egy téglamáglya mellett „laktunk”, és szerencsétlenségünkre kétszer is hatalmas zivatar áztatott bennünket.

– És mit csináltunk ott öt napig?

– Konyha nem volt, főzés, ellátás, ilyesmi semmi. Azt ettük, amit a hátizsákokba a gettóban még kapkodva begyömöszöltünk. Mert akkor már tudtuk: jöhet akármi, de enni kell, és csak magunkra számíthatunk.

– Aztán végre... végre, mert valóban örültünk azokban a pillanatokban, megint ötös sorokban elindítottak bennünket az állomásra. Itt volt olyan élményem, amit aztán egész lágeréletemben elraktároztam, hogy bízni tudjak a jövőben. Akkor, félig-meddig gyerekként, nem ilyen tudatos gondolatokkal emlékeztem rá, csak a jelenetre, mindmáig, hatvanhét év után is, mint egy filmre, pontosan emlékezem. Ott is ácsorogtak az utca két oldalán, de itt elég mély árok volt az alacsonyabban fekvő járdá és a kövesút között. Előttünk vagy két sorral – mi megint egy ötös sort tettünk ki – egy fiatalasszony kisgyereket vezetett kézen fogva, és kiszólt a járdára: nem tudnának-e egy kevés ivóvizet adni. Emlékszel, volt ugyan talán két vízcsap a téglagyár udva-

rán, de azok előtt mindig hosszú sorok álltak üvegekkel, termoszokkal, katonacsajkákkal. A fiatalasszony aznap reggel valószínűleg nem került sorra a csapnál, és a gyerek vizet kért. Először nem figyeltünk oda, de néhány perc múlva egy sokszoknyás, már nem fiatal asszony felkapaszkodott az árkon át az úttestre, előresietett a sorok mellett, és egy kék zománcos vizeskannát letett a fiatalasszony mellé, és odaszólt, hogy víz van benne. Az anyuka gyorsan levette a kannatetőt, vizet öntött bele, odaadta a gyereknek, amit azonban az egyik kísérő csendőr

Apám két házasság között, az 1920-as években

meglátott. Kivette a gyerek kezéből a kannatetőt, az árokba dobta, odarúgta a vizeskannát is. A sokszoknyás asszony már korábban lemaradt, és visszasietett a járdára. Na, most ezeket a csendőröket akarják rehabilitálni.

– Ezt komolyan mondd?

– Komolyan, de majd sorra kerül, ha időben a mához érünk.

– Aztán ahogy kiértünk, leszámoltak száz embert, és beordítottak egy vagonba. Ahol fekvés-re se volt hely.

– Erre a háromnapos utazásra én is nagyon jól emlékszem. Nekünk úgy jutott hely, hogy ti hárman, a nagymama, anyám és Te, a vagon falához támaszkodva ültetek, felhúzott lábakkal. A Lea húgod a nagymama, én meg az anyám ölébe rakhattuk a fejünket, és nekünk is fel kellett húzni a lábunkat, mert a vagon közepén csak így fértek el két sorba, akik viszont egymás hátához támaszkodva ülhettek. Ezért aztán nappal inkább felkeltem, és odakéredzkedtem a vagonablakhoz, ami szögesdróttal volt bedrő-

tozva. Már elég magas voltam akkor is, nem kellett pipiskednem, hogy kilássak. Amikor Kassára értünk, láttam, hogy elmennek a csendőrök, és német katonák jönnek helyettük. Elég sokáig álltunk ott éjszaka. Aztán ahogy továbbmentünk, és én mondtam az állomásneveket, Te mondtad, hogy most Szlovákiában járunk, aztán meg hogy ez már valószínűleg Lengyelország. Engem, hülye gyereket, aki erre figyelt, lenyűgözött, hogy valódi hegyek között járunk, mert addig én csak a Mende környékén látott dombokról hittem, hogy azok már hegyek. Különösen érdekesnek találtam, hogy láttam olyan faházakat a hegyoldalokban, amilyenek vastag fagerendákból voltak összerakva. És laktak is benne, mert azt is láttam, hogy magam formájú gyerekek ki-be járnak ilyen házakból. A vonat itt a hegyekben lassan ment, volt idő mindent megfigyelni. A harmadik nap hajnaltájban aztán sokáig álltunk egy helyben, és egy ideig a ködtől nem lehetett semmit látni, pedig akkor érkezünk meg Auschwitz-Birkenaubá. Aminek persze a nevét se hallottuk sohasem. De a közös lágeréletünk legyen egy másik fejezet.

III.

A villanydróttól a drótvágásig

– Azt már elmondtam, hogy tizenhét évesnek hazudtál, amikor a vagonok mellett a szelektáló orvos elé kerültünk. Azt meg Te mondtad el, hogy hiába voltam nyúlánk kamasz tizennégy évesen, túlságosan nyápicnak és élhetetlennek tartottál. Ezért gondoltad, hogy jobb, ha veled maradok. Mert egyébként a leghalványabb fogalmunk sem volt arról, hogy hová kerültünk, mi fog történni velünk. Azt hiszem, az egész egy vagy másfél ezres szerelvényből egy lélek se volt, aki az Auschwitz nevet akár egyszer is hallotta volna.

– Biztos, hogy senki nem hallotta. Ahogy aztán befelé tereltek bennünket a keskeny úton, két oldalt, a drótkerítések mögött már csíkos rabruhás embereket láttunk. Arra rájöttünk, hogy mi is itt foglyok leszünk.

– De Te még majdnem visszaszaladtál az ötös sorból, ahol már csak ketten voltunk, mert a nőket már elvonultatták mellettünk, mert megláttad, hogy a vagonokból kezdik kidobálni az otthagyt háztársakat, batyukat, amelyeket ott kellett hagyni, amikor kizavartak bennünket onnan.

– Igen, vissza akartam menni, mert azt már tudtam, hogy az otthagyt holminkat nem lehet

magunkkal vinni, de egy pillanatig azt reméltem, hogy még ki tudok venni bicskát meg néhány praktikus apróságot a hátizsákjainkból. Eszembe se jutott, hogy egy óra múlva már a nadrágot, ruhát se tarthatjuk meg. De ahogy visszafordultam a sorban, hogy visszanezzek a mi vagonunk felé, hogy lehet-e még hátrameneni, egy német katona azonnal rám ripakodott, hogy ne mozogjak. Ahogy aztán azon a keskeny úton vonultunk, és láttam a csíkos ruhákat, rájöttem, hogy úgyse lett volna hová tenni a bicskát, órát, zsebkendőt, kanalat, meg semmi ilyesmit.

– Néhányan ezen az úton bekiabáltak a szögesdrót mögött a hajnalban már ott kóválygó raboknak, hogy „Kik vagytok?”, „Honnan valósiak?”, „Hol vagyunk most?”, de senki nem válaszolt. Pedig volt, aki németül vagy franciául kérdezgette ugyanezt hangosan, de akkor se válaszolt senki.

– Talán nem volt szabad az újonnan jötteknek semmit se mondani. Ők bizonyára mindent tudtak, a gázkamrát, a krematóriumot, de ezt nem volt szabad elárulni.

– Már csak azért se, mert ugyanezen az úton vánszoroghattak be előttünk az öregek, meg az anyák a kisgyerekekkel, akiket valóban a gázkamrákba vittek. Én is, ezután több mint ötven évvel később, magam is láttam, hogy valóban ugyanerre vezetett az út a gázkamrákhoz, mint ahová minket tereltek. Csak mi aztán valódi zuhanórósák alá állhattunk, ahonnan víz folyt, nekik meg nem messze innen csak gáz jött rájuk. Képzeld el ez a „mi” fürdőnk ugyanúgy megvan, mint akkoriban, csak a padozata üveggel vagy valami átlátszó műanyag lapokkal van befedve, nyilván, hogy a turisták ne tapossák szét az eredeti, azt hiszem, agyagpadlót. Úgy emlékszem, agyagos volt a föld máshol is, mindenütt, például a barakkok között, ezért se láttunk ott sehol füvet. Egyébként a fürdőben mentetted meg másodszor az életemet. Illetve a tusolóterem előterében, ahol le kell vetkőzni, ott láttuk utoljára a ruháinkat, és ott borotválták le mindenkiről a haját, szőrt valamennyi testrésztől, valószínűleg, hogy ne vigyünk be tetveket a lágerbe. Még valami csípős folyadékkal is bekenték mindenütt a levágott szőrök helyét.

– Miért? Mit csináltam itt, hogy megmentettek? Én nem emlékszem semmi ilyesmire.

– Az történt, hogy megint ötös sorokban várakoztunk, már meztelenül és szőrtelenül, vártuk, hogy majd bemehessünk a tusolók alá, amikor a velünk szemben álló sorban megláttam egy váci osztálytársamat, félig-meddig a barátó-

mat. Orvos volt az apja, és néhányszor vasárnap délután elmehettem hozzájuk játszani. Mint kiderült: a váciakat is Monorra gyűjtötték össze, és úgy látszik, egy szerelvényben kerülünk Auschwitzba. Szóval megláttam a Löbl doktort és a Miklós nevű fiát a szemben levő sorban. Előttük sétált el egy SS-katona, és rájuk kiabált, hogy a tizenhat éven aluli gyerekek álljanak ki. Már én is mozdultam volna, de Te megfogtad a karom.

– Hát, ha egyszer már tizenhét évesnek hazudtalak...

– Igaz, de a Löbl doktor valósággal előretolta a fiát, aki nálam egy kicsivel alacsonyabb is volt, meg nálam is soványabb. Ami aztán igazán megdöbbenett: a katona megfogta Mikit a karjánál fogva, de nem az ajtóhoz vezette, ahol bejöttünk, hanem az egyik oldalfalhoz, amin széles ablak volt, üveg nélkül. Mondta németül, de mutatta is, hogy itt másszon át, és utána merre induljon el. Aztán bementünk a tusolóterembe, ahol ugyan nem meleg víz jött ránk, de három nap nyomorult vagonutazás után hidegen is nagyon jólesett. Egyébként se volt hideg, valaki még hajnalban a vagonban mondta, hogy éppen június 29. van, Péter Pál napja. Még azt is hoztátette, hogy általában ilyenkor szokták elkezdni az aratást. A tusolás után, ahogy kizavartak bennünket egy másik ajtón, ott álltak csíkos ruhás rabok, ezek lengyelek voltak, nagy halom ruhákkal. Ahogy eléjük értünk, mindenkinek a kezébe nyomtak egy csíkos nadrágot, egy zubbonyt, két, rongyból összevarrt kapcafélét és egy csíkos sapkát is, tudod, olyanformát, mint amilyent a franciák barettnak neveznek. Persze ezt is csak később tudtam meg, mármint a sapka nevét. Aztán mindenki cserélgetett, mert szinte senki nem a maga méretét kapta, de szabad volt egymással cserélgetni. Akkor vettem észre, hogy Löbl doktor majdnem mellettem megkérdezi az egyik lengyeltől – németül, de ezek a megmaradt lengyelek többnyire beszéltek németül –, hogy szerinte hová vihették a fiát, aki még nincs tizenöt éves. A fogoly csak annyit mondott: Lehet, hogy a gázba. Mi az, hogy a gázba? – hökkent meg az orvos, de újabb feleletet nem kapott. Te fordítottad le a szavaikat. Nem emlékszel?

– Nem. A gázt én se értettem akkor, és még hosszú ideig valami fertőtlenítőhelyiségre gondoltam.

– A Löbl doktornak azonban rossz sejtelmei lehetnek. Elnézett messzire. Utólag tudtam meg, hogy amerre nézett, éppen a krematóriumok

kéményei lehettek. Nem lehetett neki se halvány fogalma még akkor, mi történhet a fiával, de valami rémült büntudat ült az arcára. Ezt a képet is több mint hatvan éve őrzöm magamban. Jobban megijesztett akkor, mint az egész tortúra a fürdőben, illetve előtte. Bennem Auschwitz egyik meghatározó emlékeként rögzült. Pedig hamarosan más is jelképpé válhatott volna. Az első verés, miután beöltöztünk.

– Erre én is emlékszem. Akkor osztották ki a levelezőlapokat, amit csak meg kellett címezni, és csak annyit volt szabad a másik oldalára írni ceruzával, amit ott kaptunk, hogy megérkeztünk Waldseebe, jól vagyunk, dolgozni fogunk. Én először azt se tudtam kinek címeztem, hiszen rokon már nem volt otthon senki. Végül a fűszeres Árpának, az ultipartneremnek címeztem az Árpád utcába. Közben figyelmeztettek, hogy akinél még érték, például ékszer, gyűrű van, az adja elő, mert ha megtalálják, kegyetlen büntetés vár rá. Nem tudtam elképzelni, hogy valakinél még lehet valami, de egy viszonylag fiatalabb ember előbátortalankodott, és a szájából elővett egy karikagyűrűt. Kapott is aztán a szerencsétlen. Nem tudom, hányat ütöttek egy ásonyéllel a seggére, de még ezután leguggoltatták, ki kellett nyújtani a kezeit, amire rárakták az ásót keresztbe, és úgy kellett tartani, már nem is tudom, mennyi ideig. Ezt a jelenetet meg én jegyeztem meg nagyon, mert munkaszolgálatosként már láttam kikötést meg ilyesmit, de ilyen kegyetlenséggel még nem találkoztam.

– Aztán betereltek bennünket a cigányláger 23-as barakkjába, ahol se ágy, se szalma, csak betonpadló és a fal mellé rakva egy halom deszka. Este azt mondták: rakjuk szét ezeket a deszkákat, ezeken fogunk aludni. Majd hoznak takarókat. Tényleg hoztak a vagonokból kipakolt holmiból pokrócokat, még néhány vékony paplant is. Nem tudom, te hogy voltál vele, de én akkor már semmin se lepődtem meg. Kezdett minden természetes lenni: most itt ilyen van, és kész. De Te akkor is jól helyezkedtél.

– Már ránézésre is látszott, hogy itt normálisan, háton vagy oldalt fekve, kinyújtott lábakkal nem férünk el. Lehattunk vagy kétszázan, de az is lehet, hogy még többen. Amikor reggel meg este a két barakk között Appelt álltunk, hogy a katonák leszámoljanak bennünket, akkor legalább két oszlopban, ötös sorokban legalább kétszáz ember lehetett. No szóval, ahogy láttam, hogy milyen sokan vagyunk odabenn, itt is rögtön a fal mellett helyezkedtem el, mint a vagonban, hogy legalább a hátamat legyen

hová támasztani. Úgy is lett. Te a szétterpesztett lábaim közé tudtad tenni a fejedet, de ahogy emlékszem, neked is fel kellett húzni a lábaidat, hogy valaki odafeküdjön. Azt hiszem, három ilyen sor volt a barakk egyik oldalán, és ugyanúgy három a másikon.

Most, hogy hatvan év után megnéztem egy ilyen barakkot – mindössze három-négyet hagytak csak állva a főbejárat közelében, ott, ahol betolatták a szerelvényeket –, de ezekben emeletes fapriccsek voltak, ami nekünk nem volt. Megnéztem alaposan azt az alacsony téglapítményt, ami középen futott végig, és elválasztot-

Anyám és én, egy évvel a deportálás után itthon

ta a barakk két felét. Az egyik végén kiszélesedett és megmagasodott egy kicsit, ezen vasajtó is volt, mert ez volt a tűztér. A túlsó felén a tetőn kiérő keskeny kémény állt. Birkenauban ez a része valaha a Monarchia hadseregének lóistállót szolgált. Ebbe a téglapítménybe befűtöttek télen, hogy a lovak meg ne betegedjenek. Fel nem foghatom, hogy engem miért foglalkoztatott annak idején ez a barakk. Különösen a teteje. Mint talán emlékszel, középen kétoldalt keskeny fagerendák tartották a tetőszerkezetet, és legfelül, mint valami kis házikó, futott végig még egy sor, kicsit megemelt tetőzet, aminek az oldalai vastag, dróthálós üvegből voltak. Nappal innen kapta a fényt a barakk belseje. A vékony tartóoszlopoknál azonban furcsa, fekvő V-formájú gerendák támasztották alá a tetőzetet. Ezt később, a legnagyobb döbbenetemre, Te arra használtad, amikor a konyhások nagyon megverték a hátad és a feneked, hogy felmászál a „kályháról” az alacsonyan el-

érhető, V betű formájú kitámasztó gerendára, és azon hason fekve próbáltál egy kicsit elaludni egész éjszaka. A két kezed kétoldalt lelógott, nehogy leess alvás közben. Ha ugyan aludtál akár egy percet is. Ez a táborból való elszállításunk előtti utolsó éjszaka volt. Aznap vadonatúj csikosokat kaptunk, aztán reggel indultunk a vagonokba, ahol most csomag meg gyerekek nélkül csak hatvanan, tehát jóval kényelmesebben voltunk, mint Monortól idáig.

– Elképesztő, hogy mikre emlékszel. A verésre természetesen én is, de hogy egy gerendán hasmánt aludtam volna, erre nem. Azt nem tudom, hogy Te is emlékszel-e arra, hogy a második napon hosszan álltunk egy nagy állomáson, Te megint a vagonablaknál bámészkodtál, és szóltál, hogy ez egy város lehet, és egy nagy templom tornyát is lehet látni. Én is odamentem, és rögtön felismertem, hogy ez csak Bécs lehet, mert az a nagy templom a Stefanskirche volt, aminek a környékén egyszer vagy kétszer én is megfordultam már.

– Furcsa dolog ez az emlékezés. Az elhangzott szövegekre alig emlékszem, de vannak részletek, amelyekre azóta is nagyon pontosan emlékszem. Tudod, hogy ott Birkenauban, a mi láger részünkben volt egy WC-barakk is. Hosszú betonsor, lukakkal. De ami fontosabb: minden sor végében volt egy-egy vízcsap, nappal ott lehetett inni, de éjjel nem volt szabad kijönni a barakkunkból, még sükségre se. Ebből a célból a barakk hátsó vége tövében, nagyon közel a villanydróthoz, minden építmény mögött volt egy betongödör. Téglalap alakú, és oda lehetett kimenni éjszaka, oda néha rávilágítottak a közeli őrtornyokból. De kimenni oda, az szörnyű tortúrával járt, visszajönni a helyünkre meg majdnem lehetetlen. Már kimenetelkor jobbra káromkodtak, balra szitkozódta, mert a sötétben ráléptél valakire, de amikor vissza akartál menni oda, honnan felkeltél, reménytelen volt megtalálni a helyedet, hiszen az emberek, amint nagyobb lett körülöttük a hely, azonnal kinyújtózkodtak, amennyire tudtak, még félálrukba is. S ez megint kitörölhetetlen kép bennem: amikor hajnalodni kezdett, és már fény jött be azokon a drótosüveg felső ablakokon, öt, tíz, néha talán húsz ember is ott álldogált az alvó emberek között, ameddig éppen eljutott. Volt, aki fél lábon állt, mert csak ennyi, valóban talpalatnyi hely volt számára, és legfeljebb a lábait tudta cserélgetni, ha az egyik már nagyon elfáradt. Ilyen reményt vesztett, fél lábon álló „madarakat” én még egyetlen lágerfilmben sem lát-

tam, pedig azóta többtucatnyi készült. Reggel aztán visszaraktuk a deszkákat a fal mellé, és mentünk Appelt állni, hogy leszámoljanak bennünket. A konyhások elindultak kávé tételéért, és vártuk a fekete lötytyöt, ami legalább meleg volt.

– Szerencsére nekem se kellett hátramenni a betonödörhöz, és gyakran végigaludtam az éjszakát. De te, amikor visszacseréltelek a gyerekkabakból, meséltél valamit ilyen betonödör-WC tisztításáról.

– Tudod, hogy nappal nem csináltunk semmit. Egyetlenegyszer vittek el sokunkat, hogy gyeptéglákat vágjunk ki és rakjunk teherautóra, közel a táborhoz, ahol még volt fű egyáltalán. A katonák barakkja körül rakták le a gyeptéglákat, de ott nem mi dolgoztunk. Én szokás szerint örültem, hogy egy vagy két hét után kitéhettem a lábam a cigánylágérből, ahol jórészt csak a két barakk között mozoghattunk. Ha sütött a nap, és szeptember elején még gyakran sütött, odaálltunk a barakk oldalához, és melegedtünk a napon. Amikor a gyeptégláért mentünk, elhaladtunk vagy jó ötven méterre egy olyan légerrész mellett, amiben nők voltak. Kiabáltak persze, neveket kiabáltak, hogy ott vannak-e közöttünk, vagy tudunk-e róluk valamit, amíg a katonák elparancsolták őket a drótok mellől. Én nem kiabáltam vissza, de egy, a többieknél magasabb nőben az anyámat véltem felfedezni. Kopasz fejükre egy rongykendőt kellett kötni, és így mindegyikük arca egyformának tűnt. Később, idehaza, azt mondta az anyám, hogy tényleg ott volt ő is a drótoknál, amikor férfiak mentek el a távolban, de ő nem kiabált. A gyeptéglá ügyében léptem ki egyszer a cigánylágér kapuján, meg aztán amikor végleg elmentünk, és bevagoníroztak bennünket.

– De mi volt azzal a betonödör-tisztítással?

– Ja igen. Szokás szerint mi, nagykátafiúk, ott melegedtünk a barakk falánál a napon, valahogy akkor nem is voltak mások a környezetünkben. Egyszer csak odabicegett hozzánk egy alacsony cigánykápó, aki a szemben lévő barakkorsból jött. Legnagyobb meglepetésünkre azt kérdezte: akarunk-e egy kis munkával egy egész kockakenyeret keresni? Természetesen akartunk. Már a kérdést se kellett Preisz Lacinak fordítani, aki közünk egyedül tudott valamit németül, de akkor már sok szót megértettünk mi is. – Akkor gyertek velem – mondta a cigánykápó –, beszéltem a blokkparancsnokokkal, hogy legalább öt embert elhozok. – Megkerültük az ő barakkjukat, amiről tudtuk,

Auschwitz-Birkenau ma, az egykori barakkok kis kéményeivel és az éjszakai „illemhely” betonödrével

hogy náluk emeletes ágyak vannak odabenn, és az asszonyok, sőt a gyerekek is velük lehetnek, akiket persze soha nem engedtek ki a két barakk közötti utcára. Megállt velünk a kápó a hátsó, négyzetes betonödör mellett, és három vödörre mutatott. – Ezzel kimeritek a drekket, és elhordjátok a WC-barakkba, ami nincs messze innen. Ismeritek nem? – Ismertük persze, mert nappal mi is odajártunk, nemcsak kis- meg nagydolgozni, hanem vizet inni is. – De aztán vigyázzatok, amikor a vödört beborítjátok a betonlyukba, nehogy egy csöpp is mellémenjen, mert oda mások ülni akarnak. – Ezzel otthagytok bennünket. Megegyeztünk, hogy egyikünk – egy ideig – térdre ereszkedik, és méríti a vödört, a többiek meg elviszik. Előbb-utóbb nekem kellett a gödör szélére térdelni, de akkor már én se értem el az alját, ami lehetett úgy két méter mélyen. Éppen akkor jött vissza a kápó, látta a tehetetlenkedésünket, és azt mondta nekem, te vagy a legmagasabb, te mássz bele, és adogasd fel a vödöröket. Tényleg, én ma-

gasabb voltam, mint a többiek, méghozzá legalább öt-hat centivel, pedig én voltam a legfiatalabb. Levettem a cipőmet, térden felülre feltúrtem a nadrágom, és az egyik sarokban, a könyökökre támaszkodva, lassan lecsúsztam. Annyi eszem azért volt, hogy mielőtt a teljes súlyommal a talpamra álltam volna, így, a könyökökre támaszkodva, végigtapogassam a gödör betonfenekét a lábammal, nehogy valamibe belelépjek. Már a trutyin kívül. És megint szerencsém volt: valami üvegdarabfélét és egy nyitott konzervdobozfélét söpörtem arrébb, mielőtt egészen leléptem volna. Na, itt nem Te mentetted meg az életem, hanem a piszok nagy szerencse, mert ha belelépek az üvegbe vagy a fémdobozba, és csak egyetlen kis karcolás esik a lábamon, akkor néhány nap múlva fertőzőesés halállal visznek a gázba.

– És megkaptátok a kenyeret?

– Meg. Előbb elzavart a kis kápó a WC-barakkba, hogy mossuk le magunkat, és odahozta a kenyeret. Tiszteességgel elosztottuk, és azt hiszem, a Braun Jenőket kivéve mi, többiek azonnal befaltuk mindet. Most, hogy a feleséggel és a lányommal leszedtük a láncot – mert a lakat nem volt rázárva – a cigánylágér nagykapujáról, bementünk, és megkerestem a 23-as barakkot, mert a faépület ugyan nem volt ott, de a betonkeret, amin állt, az igen, és elöl, az egyik sarkánál kis kőtuskón ott volt a 23-as szám. Belül állt még a keskeny kis kémény. Ezek a kémények hol kicsit romosak voltak már máshol, hol egyáltalán nem is maradtak állva. Ez a furcsa látvány annyira megfogott, hogy jó néhány fényképet készítettem róla, és ezek egyike került a könyvem német kiadásának a címlapjára is. A cigány áldozatokra viszont elég nyamvadt, kis, téglából rakott emlékmű, rajta egy kis oszloppal emlékeztet csupán ott, azon az oldalon, ahol az ő barakkjaik voltak. Én annyira emlékszem arról az éjszakáról, amikor elhurcolták őket a gázba, hogy teherautók zúgására ébredtünk. Talán éjfél lehetett. Aztán sikoltozásra. A beálló meg kiálló teherautók fényezőré néha bevilágították egy-egy pillanatra a mi barakkunk felső üveglakait. A blokkparancsnok közölte, hogy senki nem léphet ki még hátra, a WC-gödörhöz sem, mert a toronyból azonnal lelövik. Mikor aztán reggel kiálltunk Appelre, Te már hoztál egy pokrócdarabot a teljesen üres cigánybarakkok valamelyikéből. Nem tudom, kitől kaphattál valami kését, amivel az összehajtott pokrócdarabon, a tetején lukat csináltál, amin be lehetett dugni a fejem,

és azt mondtad, hogy ezt a melegítőt vegyem a csikos zubbony alá, mert az éjszakák már hidegek. Nem sokkal később volt, amikor a konyhások Téged nemcsak megvertek, hanem a nagy mosogatómedence koszos vizében meg is fürdettek. Én odakinn a többiekkel vártam az ételhordó faládánkkal együtt, már csak azt láttam, hogy kitámolyogsz a konyha ajtaján. Aztán csak megfogod negyedikként a faláda hordozórúdjának egyik végét, de nem nagyon tudtál emelni rajta. De máig nem tudom, mi történt pontosan odabenn.

– Amikor kértem, hogy bemehessek a konyhába, mert hogy én vagyok az aznapi ételesgrupp vezetője, az SS őr az ajtóban csodálkozott kicsit, de beengedett. A német bűnöző rabokból álló szakács-kukta csapat előbb csak röhögött rajtam, hogy itt jön az „ellenőr”, a gruppa-führer, tudod a gruppenführer katonai rangot jelentett. Én mondtam nekik, hogy odahaza a hadseregben tényleg szakaszvezető voltam, ezen még nagyobb röhögtek. Aztán elkezdtem számlálni, ahogy egy rúd végére szögelt konzervdoboz-merőkanállal bekanalazzák az adagokat az első ládába. Tudtam, hogy abba pontosan száz kanállal kellett volna belemérni, de csak kilencvenet raktak bele. Szóltam, hogy nem kevesebb, mint tíz adag hiányzik belőle. Rám ripakodtak, hogy Halts Maul, fogjam be a számat. Nem fogtam be, veszekedtem, hogy ti is foglyok vagytok, ha itt tudtok is zabálni, de odakinn nem jut rendszeren az embereknek annyi se, ami járna nekik. Eddig azt hittem, hogy a ládácipelők út közben, tenyérral kiesznek belőle valamennyit, de kiderült, hogy itt már eleve kevesebbet adnak a ládába. Rászóltam az egyik fekete háromszöges konyhásra, hogy te bizonyára otthon is loptál, azért vagy itt, mire az káromkodott, és elkezdett verni. Erre az ajtóból az őr is benézett, de elmondták neki, hogy én itt szemtelenkedek az adagok miatt, többet akar, mint ami jár neki. Mire az őr röhögve a nagy ládák mosogatására szolgáló medencére mutatott: fürdessétek meg egy kicsit. Még néhányszor rám vágta valami lapátféle nyelével, és négyen bedobtak a medencébe. Ez történt odabenn.

– Még szerencse, hogy másnap volt a válogatás, ahol a szakmunkásokat keresték, és ahol én kérekpárszerelő lettem általad. Itt mentetted meg harmadszor az életem, bár majdnem lebuktam, amikor schublert adtak a kezembe, hogy mutassam meg, mire való. Ha nem súgysz, hogy mérjem le vele az ujjamat, valószínűleg én is ott ragadok szegény többiekkel, és soha nem jövök haza.

– Tényleg, azon az éjjelen kibírtam a gerendán, ahogy most mondtad, nekem is eszembe jutott. A vagonba meg itt egész kényelmes volt hatvanunknak.

– Amikor megérkeztünk az ampfingi vasútállomásra, és begyalogoltunk a lágerbe, azt hittük: Auschwitz után a mennyországba érkeztünk. Magunk tömhattük ki szalmával a papírból készült derékaljakat, kaptunk pokrócot is, sőt, még egy fehér cseréptálat is kanállal. Gondoltuk, hogy itt tényleg dolgozni fogunk, azért bánnak velünk kíméletesebben.

A kímélet indokolt lett volna, hiszen már másnap kizavartak az erdőn át, ahol akkor még egy út se volt, csak úgy, a fák között kellett futni, nehogy meglépjén valaki, mire kiértünk a Hauptbaustellére. Ahol elkezdtek cipelni az ötvenkilós cementes zsákokat a vagonokból a keskeny pallón fel a keverőgéphez.

– Tényleg, mennyi ideig hordtuk a cementet?

– Te talán három hétig, és már láttam rajtad, hogy nem bírod sokáig. Őszintén szólva, korábban azt se tudtam volna elképzelni rólad, hogy napi tizenkét órában tudod hordani azokat a rohadt cementes zsákokat a nyakadon meg a válladon. Nem tudom meddig bírtam volna tovább, mert itt ugyan eleinte gyakran adtak krumplilevest ebédre, sőt, emlékszem vasárnapi bablevesekre is, de azt hiszem, már fogytán volt az erőm. Hogy érted el a Todtos szakinál, hogy engem a vízestartályhoz állítson? Amire, azt hiszem, semmi szükség nem volt, mert ha egyszer jól állították be a vízcsapot, akkor mindig az előírt kék vonalig ért volna a tartályban a víz. Más gépek tetején nem is láttam olyan beosztottakat, mint én.

– Ahogy szórtam le a vállamról a cementes zsákokat, egyszer ott állt ez a kis Todtos szaki, akinek akkor ott az lehetett a dolga, hogy a rácsra át valóban a gép dobjába hulljon a cement. Katona nem vigyázott ránk, azok ilyenkor csak a munkaterület szélein őrködtek, ezért egyszer, amikor te jöttél utánam a zsákkal, odaszóltam neki, hogy ez azért mégse egy tizenéves gyerekeknek való munka. Itt nem félttem elárulni a valódi korodat, azt hiszem, úgy gondoltam, hogy ennél rosszabb már nem lehet, hiszen itt nincs gázkamra...

– De igaz, képzeld el, ahogy mostanában ott jártam, egy német kísézőnk volt, aki aztán néhány hónappal később levelet írt, és ebben valami orvosnőről kérdezett, aki szerinte ott volt a lágerben. Állítólag még decemberben is kiválogatott muzulmánokat, csontig lesóványodott

embereket, és azokat visszavitték Auschwitzba. Én soha nem találkoztam ilyen orvosnővel. Meg azt hiszem, decemberben már senkit nem lehetett Auschwitzba visszaküldeni, mert akkor már az oroszok elfoglalták.

– Ezek szerint oroszok foglalták el Auschwitzot. Egyébként női orvosra a lágerben én se emlékszem, bár lehet, hogy a másik, a Waldlágerben, ott volt. Visszatérve a szakira: sajnálkozva bólogatott. Amikor még sok fordulón át látott, azt mondta, kérjük magunkat éjszakai siktára. Azt se tudtam, hogy ilyesmit lehet kérni, mert heti váltásban voltunk nappaliak és éjszakások. Egyébként éjszakásra szívesen mentek az emberek, mert a sötétben jobban lehetett lógni. Bár aludni akkor se lehetett valamilyen sötét zugban, mert legalább háromszor ellenőriztek bennünket a tizenkét óra alatt. Igaz, nem kellett Appelt állni, mert akkor kiestünk volna a munkából, de a csoportvezetők leszámoltak bennünket. Istenem, hová lehetett volna szökni Németország közepéből, csikos ruhában, fejünkön a Leuse straszéval, a nullás géppel vágott középső csíkkal?

– De a szaki betartotta a szavát. Te elintézed, hogy valakikkel cseréltünk éjszakai műszakra, és amikor kiértünk, odajött az elosztáskor, és elvitt kettőnk. Én a tartály mellett álldogáltam egész éjjel, de Te mit csináltál?

– Én azt is elmondtam neki, hogy én szerelő vagyok, és tudnék segíteni neki. Gépolajozást, az akasztódrótokat tisztítani, amivel a csilléket megállították, meg minden olyasmiben, ami egy ilyen monstre gépnél előfordulhat. Tényleg, ilyen gépet soha nem láttam azelőtt. Úgy emlékszem, három emelete volt, és a középsőn a forgó dobba sok falusi talicska cementet meg sódert lehetett volna bedobni. A szaki azt mondta, jó, és adott egy hosszúnyakú olajoskannát meg egy franciakulcsot, de igazából nem nagyon volt mit csinálni. Lehet, hogy korábban valami munkásmozgalmi ember volt, vagy egyszerűen csak érezte 1944 őszén, hogy ebben a háborúban az oroszok ellen ők nem fognak győzni.

– Velem is barátkozni akart. Egyszer odafőnn valamit kérdezett, amiből csak a schule szót értettem, mire én mondtam, hogy „polgári schule”, mutattam az ujjammal, hogy négy klaszse, mert hogy ennyi osztályt végeztem, hozzátettem, hogy vertig, mert azt is tudtam, hogy ez végig jelenti. Elnevette magát, de többet nem próbálkozott velem beszélgetni

– Igen, azt hiszem, rendes ember volt. Nem sok hasonlóval találkoztunk odakinn.

Emlékoszlop a nagykáta zsidó temetőben.
rajta családom hat tagjának a nevével

– Én találkoztam még egy rendes öreg parasztbáccsival. Te már a kórházban feküdtél flekk-tífusszal, én meg a konyhában szerzett hasmenéssel. Tényleg, akkor mentetted meg negyedszer az életemet, amikor besegítettél a konyhába a nagy bádognakannak mosogatására. Hogy sikerült engem oda besegíteni?

– Nem emlékszem rá, csak arra, hogy ott cseh szakácsok dolgoztak, és valamelyikükkel jóba lettem. Persze a kaja reményében. De mi volt az öreg parasztbáccsival?

– Szóval én kijöttem a revírből, hiszen amikor nem ehettem a konyhán, csak a szokásosnál is gyengébb betegkosztot kaptam, rögtön elmúlt a hasmenésem. Nem tudom pontosan, miért, fiatalokat keresgéltek csalánt szedni. Én ugyan megijedtem, hogyan lehet szúrós csalánt szedni, de azért vállaltam. Hatan lettünk, három pár, minden pár egy-egy nagy fonott kosarat kapott. Egyetlen katona kísért bennünket összesen, és elindultunk csalánt szedni a lágérhez közel eső tanyák felé. Kiderült hamar, hogy a katona örömmel jött velünk, mert reménykedett, hogy a tanyákon ő is szerez valami rendesebb ennivalót, mert akkor, '45 márciusában, már az ő ellátmányuk is pocsék lehetett. Mi meg éppen azért szedtünk csalánt, hogy nekünk főzzenek belőle valami leves-főzelékfélét. De mivel már rántáshoz sem volt liszt, talán olaj se, ezért csak

üres leves készülhetett belőle, zöld színű üres lé. Utólag ugyan azt olvastam valahol, hogy a csalán még egészségesebb táplálék, mint a spenót vagy a sóska. Miniket persze nem az egészségünk miatt etettek velem.

– És hogy jön ide a parasztbáccsi?

– Az egyik tanyára is bement a katonánk, ahol elmondhatta, hogy mi ennivalónak visszük a csalánt, és valószínűleg beszélt a saját sanyarú kosztjáról is. Mi közben megtanultuk már, hogy – kesztyű nélkül – hogyan kell a csalánt szedni, hogy ne szurkálja agyon a kezünket. Alul, a tövénél kell megfogni, és kihúzni a földből. Nem voltak túl erős gyökerei. Mi ott hajolgattunk a tanya kerítése körül, ami nem ám fából volt,

mint mifelénk, ha ugyan egy hazai tanyának egyáltalán volt valami kerítése, hanem kőből épített magas fal, fehérre meszelve. Aztán a nyitott nagykapun át, amin az udvarban látható gépek, közöttük egy jókora traktor is kifért rajta, kijött felénk egy öregúr, kezében egy nagy vándlinggal. A katona már régen benn ült, mi a kerítés tövébe ültünk, és rá vártunk. Az öregúr tájában még gőzölgő marhacupákok voltak, helyenként hússal. Most vehették le a tűzről. Mindegyikünknek jutott egy-két csont, és mi boldogan rágtunk le mindent, ami csak ehető volt rajtuk. Amikor kiürült a tál, az öregember azt kérdezte, miket követtünk el, hogy fiatalon a lágérbe kerültünk? Egyikünk tudott németül, az magyarázta el neki, hogy mi nem bűnözők vagyunk, hanem zsidók Magyarországról. Ezért vagyunk a lágérben. Látszott rajta, hogy hitte is, meg nem is, de sarkon fordult, és visszament a szép, nagy tanyaházba. Nekem meg nem is annyira a bácsi jó szándéka miatt maradt meg ennyire minden részlet az emlékezetemben. Itt élt egy német öregember egy olyan tanyán, ami legfeljebb egy-másfél kilométerre volt a lágértől, a fia vagy a veje, vagy mindkettő már régen katona lehetett, ha el nem estek valamelyik fronton. Lehet, hogy szekérrel vagy a traktorral gyakran el is ment a lágér mellett, mert az egyik oldalán – ha emlékszel rá – ott vezetett München felé az országút, de azt őszintén nem tudta, hogy kik, miért vannak oda bezárva. Én ezt a göbbelsi propaganda csúcsteljesítmé-

nyének tartom. Amióta ezt, kicsit már felnőtt fejjel, végiggondoltam, már edzett vagyok, mikor megtapasztalom, hogy micsoda ökörségeket el lehet hitetni az emberekkel.

– Mondj egy példát!

– Felsorolhatatlanul sok van. Például volt a családkunknak egy barátnője, aki a feleségemmel együtt járt egyetemre, ahol tanári diplomát szerzett, és előbb iskolában tanított, majd magas beosztásban dolgozott az Oktatási Minisztériumban. A férjével meg kollégák voltunk, egy kicsit mi hoztuk össze ezt a házasságot. Általában okos nő volt. Egyszer a lakásunkban volt ő is egy társasággal, nem sokkal egy parlamenti választás után, amikor éppen a szocialisták győztek. Mit mond erre a mi barátnőnk? Hogy azért győztek, mert Izraelből repülőgépeken negyvenezer szavazót hoztak, akik rájuk szavaztak.

– Izraelből? Az államból? Említetted, hogy Lea húgom és Arnold öcsém is ott élt.

– Na most képzeld el. Ez az okos nő elhitte, hogy legalább négyezer repülő érkezik, de nem is minden repülőre fér fel ezer utas. Aztán ezek a röptetett, nyilván magyar származású utasok miért jönnének csak azért, hogy éppen a szocialistákra szavazzanak? Valószínűleg nem kevesen azért mentek el, mert államosították korábban a boltjukat, vállalkozásukat. Miért szavaznának az utódpártnak is nevezett szocialistákra? Aztán milyen néven, hol szavaznának, hiszen csak azok voksolhatnak, akiket a lakóhelyük szerint felvesznek egy választólistára. Hát ehhez képest a bennünket csikos ruhába látó tanyasi öregúr miért ne hihette volna, hogy ott a lágerben csupa köztörvényes, esetleg politikai fogoly van?

– Ha te a csalánszedés idején már nem a revírben voltál, tudtad, mikor raktak bennünket vagonokba? Én véletlenül magamnál voltam, és mondták az ápolók, hogy április 28. van. Arra emlékszem még, hogy néhány nappal korábban te benn voltál nálam.

– Tíz nap múlva aláírták a nácik a fegyverszünetet, vége lett a háborúnak. Arra, hogy mikor láttalak utoljára, persze, hogy jól emlékszem. Nem éppen végrendelkeztél, de olyan utasításokat adtál: mit hol találok, ha hazamegyek, kinél mit keressek, ha Te nem jössz haza.

– Na és sikerült valamit összeszedni?

– Nem nagyon, de ezt már az anyám intézte, akire nem is gondoltál, amikor utoljára beszéltél velem. Mintha az ő hazajövetelére nem is számítottál volna... Egyébként az utolsó vagon-

utadra emlékszel valamennyire? Mondják, a flekktífusz utolsó fázisában hol magánál van a beteg, hol lázálmai vannak. Nem emlékszel például a másik Bernáth Lászlóra, az unokaöcsédre, ő mondta el, hogy egy vagonba raktak benneteket.

– Nem emlékszem szinte semmire. Azt hiszem, a vagonban is csak pillanatokra tértem magamhoz. Azt mondtad, valahol kitétek a vagonból.

– Igen, ezt éppen a Bernáth Laci mondta, aki ott egyedül ismert téged. Ő túlélte, és rövid magyarországi évek után Bécsbe szökött ki.

– Szökni? Miért kellett szökni?

– Mert akkor már nem voltak szabadon átjárhatóak a határok, még útlevelemmel sem, de útlevelet civileknek egyáltalában nem adtak ezekben az 1948–53-as években. Neki sem sikerült egyből a szökés, még nehezebben jutott utána a felesége, akit itt hagyott átmenetileg. Bella volt a neve, de mindenki csak Bélusnak szólította. Odakinn három lányuk született.

– És veled mi történt azután, hogy csalátd szedtetek?

Édesanyám 1958-ban az egykori nagykövati zsidó templom előtt, amikor az épületben éppen bútorraktár volt

– Egy reggel bennünket, hatunkat is beállítottak a reggeli nagy menetbe. Kosár nélkül. A város vasútállomását előző nap az amerikai repülőök összebombázták. Ez olyasmi csomópont lehetett Münchenhez közel, mint Pest előtt Szolnok. Amikor kiértünk az állomásra, illetve az állomás helyére, voltak olyan épületek, mint például egy nagy gabonaraktár, amelyik még égett, illetve parázslott. Ide gyűjthették a korábban beszedett gabonát. A raktárépülethez természetesen sínek vezettek. El nem tudtam képzelni, hogy ilyen erős szaga van az égő-parázsló gabonának. Aztán századonként – tényleg pont százakat számoltak le – a mi csapatunkat az állomásépület mögé vezényelték. Az volt a parancs, hogy a használható téglákat szedjük ki a romokból, és ácskapoccsal verjük le róluk a malterdarabokat, mert már másnap vagy harmadnap fel akarják használni a maradékot a legszükségesebb állomásrészek újraépítéséhez. Először néhány megtisztított téglából alacsony ülökét raktunk a fenekünk alá, odahordtuk az összetapadt téglacsomókat, és így kezdtünk dolgozni. Aztán amit már megpucoltunk, azokat téglamáglyákba kellett összerakni magunk mellett. Onnan viszik majd el a kőművesek másnap. De nekem már nem volt ott másnap munkám.

– Miért? Nem vezényeltek ki?

– Nem, mert akkor már a revírben feküdtem, bekötözött fejjel.

– Annyira megverték?

– Annyira megsebesültem. Tulajdonképpen most már nem Te, hanem az egyik téglamáglya mentette meg az életemet. Szirénáztak, hogy megint jönnek a bombázók. Bennünket sorakoztattak, és kiderült, hogy csak 99-en vagyunk. Valaki vagy meglépett vagy elbújt aludni valahová, és a szirénára se ébredt fel. Ez aztán soha nem derült ki. Két katona rohangált, ordított, de a hiányzó embert nem találták. Akkor odaértek a repülőök, s lehet, hogy biztosak legyenek az eredményben, még egyszer megszórták az állomást. Szerencsére csak kisebb bombák lehettek. Mikor elkezdtek robbanni, mindenki szétszaladt, hogy valami fedezéket keressen. Pucolt a két katona is. Volt, aki a néhány épen maradt pórévagon alá bújt, volt, aki a parázsló, de épületében nagyjából sértetlen gabonaraktár felé, de a legtöbben kifelé rohantak, az állomásépület mögé, ahol egy pusztá rét volt, de elég nagy. Én a legközelebbi téglarakás mögé hasaltam. Gondoltam: ha nem pontosan

ide esik a bomba, akkor életben is maradhatok. Aztán nagyon figyeltem a sípolásokat, mert ezeknek a hangjából meg lehetett saccolni, hogy messzebb vagy közelebb csapódik be a bomba. Egyszer nagyon közeli sípolást hallottam, aztán mintha belém csapódott volna az égi áldás, olyannak éreztem a robbanást, de tapasztaltam, hogy élek. Ahogy aztán mozogni próbáltam, kiderült, hogy ez nagyon nehezen megy. Szörnyű por is volt, de az hamar eloszlott, és akkor vettem észre, hogy rám dült a téglamáglya, azért mozogok nehezen. Egy kis idő alatt aztán kikecmeregtem a téglák alól, és mert éppen szünet volt két berepülés között, én is elindultam az állomás melletti rét felé. Akkor vettem csak észre, hogy tapad rám a csíkos zubbony a mellem környékén. Tapogattam, hogy honnan jön a vér, mert egy csíkban csupa vér voltam már. Érdekes módon fájdalmat nem éreztem, pedig hát valahol nyilván megsebesültem. Kiderült, hogy a nyakam jobboldala is véres, aztán már majdnem a fejem búbján megéreztem, hogy ott seb van. De tényleg nem éreztem fájdalmat. Talán a sokktól, ijedtségtől, vagy ez valami lelki reakció volt, hiszen amikor a felső ágyon vert a blokkparancsnok, mert megettem a halott francia kenyérét, akkor sem éreztem az ütések fájdalmát.

– Ezek szerint nem volt súlyos a fejszed?

– Máig se tudom, csak azt tudom, hogy mire kiértem a rétre, ott már szerteszét feküdtek sebesültek, nyögve, siránkozva, sóhajtozva. A rabtársainkon kívül ott feküdt két német katona is. Meg kell jegyezmem, azért mondom gyakran katonát és nem SS-katonát, mert, mint talán már említettem: a munkaterületet őrző, az őrtornyokban szolgálatot teljesítő katonák nem SS-ek voltak, hanem – valószínűleg a frontot megjárt – wermachtos katonák. Ahogy engem meglátott valaki, már nem emlékszem, ki az addigra már csupa vér zubbonyomban, azonnal odaszaladt hozzám, és lefektetett a többi sebesült mellé. Azt hiszem, olyan véres senki se volt, mint én. Akkor szinte kuncogtam magamban, hogy hát ezek azt hiszik, valami nagy sebesülésem van, pedig semmim se fáj. Gondoltam: na, akkor mára már semmi munka nem lehetséges számomra. Mellesleg máig nem tudom, hogy ez a fejseb milyen méretű, jellegű, mennyire súlyos volt. Ha végigtapogatom most a már egyre kopaszabb koponyámat, akkor a fejem tetejétől egy kicsivel lejjebb, jobbra, egy nagyon kicsi dudort érzek, ami valószínűleg azt jelenti, hogy a csont is sérült. Az volt a kellemesség csúcsa,

amikor megjelent egy idősebb német asszony, valahol ott lakhatott a közelben, és kezében tartott egy üveg, úgy emlékszem, körtekompótot. Előbb a német katonáknak adott néhány kanállal, de aztán végigjárt mindenkit, aki a földön feküdt, és egy-egy kanál kompótot nyeletett le mindenkivel, természetesen velem is. Olyan édességet, amihez hasonlót én már egy éve nem ehettem. S ha nem mondtam volna eleget, bár ezt éppen Neked nem kell magyarázni, az ébrenlét minden percében egyetlen gondolat motoszkált mindenki fejében: hol, mikor, milyen ételmelet lehet szerezni. Azért mondom ezt számtalanszor, mert a legjobb, lágerről szóló irodalmi művekben, az általam látott sok filmben ezt az alaptényt szinte mindig kifelejtik. Egyetlen, lengyel származású filmrendező munkájában, *A zongoristában* láttam egy olyan jelenetet, amikor a varsói gettóban egy öregember kezéből szándékosan kiütnek egy lábast, és a kiömlő ételmelet valaki a földről fölnyalja. Ez a lágerrélektan alapszituációja, e nélkül nem lehet megérteni, ami ott történt, de azt se, hogy miért érezhették, túldimenzionált árja fölényükön túl, olyan egyértelműen az SS-ek emberi nyersanyagként kezelhetőnek a foglyokat. Lám – és itt jön a tartós éhezés lélektana –, hiszen olyanok, mint az állatok. És tényleg úgy viselkedtünk, mint az állatok, mert az éhezésnek ezen a fokán csak ez létezik... Késő délután azután jött néhány teherautó, voltak, akiket feltettek rá, akkor derült ki, hogy még egy német katona sebesült meg. Aki tudott járni, azt gyalog visszaindították a lágérbe. Bennünket a teherautókról egyenesen a revírbe vittek. Ott mondta valaki, hogy április 20. van, és ez Hitler születésnapja, valószínűleg ennek „tiszteletére” is jöttek bombázni az amerikaiak.

– Tényleg nem volt súlyos a sebed?

– Most már, több mint hatvan év után, biztosan állíthatom, hogy nem. Pár nap múlva a Bence doktor bácsi, ez a Waldlágérből átjött magyar orvos volt akkor a revír főorvosa, már le is vette a fejemről a kötést. Na, ő mentette meg utójára az életemet a lágérben. Én is flekktífuszos lettem, de nem olyan súlyosan, mint te. Gyógyszert ő sem tudott adni, de tíz nappal a sebesülésem után maga mellett tartott a revírben, pedig én akkor már teljesen jól éreztem magam. Kivéve persze az állandó éhséget. Aznap, tehát 30-án, kiadták a parancsot, hogy minden mozogni tudó heftling jöjjön ki a két revírbarakkból. Bence doktor bácsi sürgősen megint bekö-

tözte a fejem papírkötözővel, mert akkor már csak olyan volt neki is, és rám parancsolt, hogy feküdjek vissza a priccsre. Tényleg bejött egy katona, körbenézett a fekvőkön, lehettünk tízen vagy tizenketten, aztán kiment. Bennünket ott hagytak. Mint később kiderült: a többieket bevagonírozták, mint korábban Téged is, de akkor már az amerikaiak minden mozgó szerelvényre bombákat dobtak. Fogalmam sincs arról, hogy a mi barakkunk betegeiből ki maradt életben, és ki nem. De bennünket sem akartak életben hagyni. Mint később ez is kiderült: a Waldlágér parancsnoka azt az utasítást adta, hogy a nálunk maradt betegeket szállítsák át oda hozzá, mert ezek aztán már semmire se jók, ki kell végzni őket. Szerencsére a mi lágérparancsnokunk nem volt olyan ostoba, hogy 1945. május 2-án a foglyokat ide-oda szállíttassa. Kora délelőtt szépen lelépett az SS-katonáival együtt. Valószínűleg a tanyákon vagy a városban civilbe öltöztek, de amennyire tudom, később valamennyit elfogták. Ott maradt viszont velünk az emlegetett, már fronton is szolgált hat vagy nyolc wermachtos katona, akik úgy gondolhatták: jobb az amerikaiak fogságába esni, mint bujkálva a bizonytalanságba nekivágni, különben is ők nem csináltak semmit – ez itt a lágérben igaz volt, nem tudni, hogyan viselkedtek a fronton –, csak őrködtek, meg kísérettek bennünket. A revírbarakk sarkánál szépen gúlába rakták a puskáikat, és körbeülték ezt a gúlát, mintha az egy tábortűz lenne. A derékszíjukat is levetették, nyilván, hogy ha jönnek az amerikaiak, ezzel is jelezzék, hogy ők megadják magukat. Volt egy frissen szerzett barátom, akit a fejsérülésem nyomán a revírben ismertem meg, neki a flekktífusz súlyosabb változata jutott, és ámbár ő is gyógyulófélben volt, ilyenkor – mondták az orvosok és ápolók – nem mindig érzékeli a valóságos világot. Erre jellemzően az én még a betegségtől kótyagos Gyuri barátom odaszaladt a körbeülő wermahctosokhoz, és kikapott egy puskát a gúlából. A katonák közül az egyik riadtan felugrott, és kiabált vele, azt hiszem azt, hogy vigyázzon, mert töltve van, vagy hát van a tárban golyó. Tényleg töltve lehetett, mert ezek közül a katonák közül ketten vagy hárman akkor mászhattak le az őrtornyokból. Amint „leszereltek” ide a sarokra, egy félmezelen, azt hiszem, ugyancsak a flekktífusztól még kótyagos rabtársunk kitámolygott a barakkból, és amikor látta, hogy nincs már őr a toronyban, akkor kihozott valami lepedőfélét az orvosi szo-

bából. Felmászott, és csücsökre szedve a lepedő egyik sarkát kikötötte a torony egyik vékony tartógerendájához. Nem volt nagy a szél, de az tényleg úgy lobogott, mint egy fehér zászló. A repülő miatt – magyarázta Bence doktor bácsinak, aki hiába mondta el, hogy a sebesen haladó repülő aligha vehetik észre, még talán ha a barakk tetejére lenne szögezve, egy nagy vöröskereszt-jellel. De a tetőre már senki nem akart, valószínűleg nem is tudott volna felmászni. Vörös festék se volt egy kereszt mázolására. Azért mégse volt butaság, hogy az a fehér lepedő ott lobogott.

– Megvédett valamitől benneteket?

– Nem. Én azóta, szakmámnál fogva is, sok ezer filmet láttam eddigi életemben, ezek közül talán száz is lehetett, ami részben vagy egészben lágerben játszódik. Képzeld el, olyan is volt már, amit egy német író regényéből, kiváló színészekkel, Amerikában forgattak, és be is mutattak a mozikban, amikor még mi foglyok voltunk a lágerben. *A hetedik kereszt* volt a címe. Mindenesetre olyan, romantikusnak is mondható lágerfelszabadítási jelenettel, mint a miénk volt, olyannal még egyszer sem találkoztam

– Mi a franc lehet olyan romantikus? Jöttek a katonák, gondolom ezek után, hogy az amerikaiak, arra még én is emlékszem, hogy a revírben, amelyikben én feküdtem, már hallani lehetett távoli ágyúzást, mi úgy mondtuk: ez Amerika hangja.

– Tényleg az amerikaiak jöttek. De hogyan. A mi drótkerítésünktől, a fehér zászlós őrtoronytól vagy ötszáz méterre volt egy út, ami a közeli faluból vezetett, a kis repülőtér mellett. Talán emlékszel rá, úgy gondoltuk, csak kis gépek tudnak itt leszállni a gyepre, mert rendes kifutója sem volt, és ez az út felvezetett a müncheni országútra. Ezen a mellékúton tankok jöttek meg dzsipek. Ezek kis, szögletes, négy-személyes katonai autók voltak, nagy gumikkal,

magas alvással, prima motorokkal, hogy bármilyen terepen mozogni tudjanak. Én néhány héttel később, egy müncheni mozi első vetítéseinek egyikén láttam egy filmet arról, hogyan találták ki a katonaság számára ezt a kocsiípust.

– De szívesen élveztem volna.

– No, akkor még csak katonák vezethették, igaz, mára ebből a formából világdivat lett. Szóval: mennek a tankok, mennek a dzsipek, mert az amerikai katonák már akkor sem gyalogmenetben közlekedtek, mi meg csak kiabáltunk. Valaki felmászott a toronyba, kézbe vette és lobogtatta a lepedőt, és azzal integetett, hogy jöjjenek már értünk. De csak nem jöttek. Aztán egy jó félóra múlva, először észre se vettük, hogy nem az út felől, hanem a faluból, egyenesen a repülőtérre át, jön felénk két dzsip, és megálltak a zászlós tornyunk mellett. Nagy, hosszú nyelű drótvágó ollót is hoztak magukkal, mert tudhatták már, hogy ebben itt nincs áram. Láthattak bennünket a torony tövében, ezért jöttek éppen oda, mert a láger egésze már üres volt, abban semmi mozgás. És most jött az, amit azóta filmen se láttam. Az ollóval egy szabályos, magas, téglalap alakú kaput vágtak a drótba, és azon át jöttek be, azt hiszem összesen négyen. Egy tisztféle lehetett, aki először átért. Valaki tudott angolul, és az mondott neki valamit, de akkor jött a Bence doktor bácsi fehér köpenyben, kezét fogtak, és megölelték egymást. Kiderült, hogy a tiszt tudott németül, és így hallgatta meg a doktor bácsi, azt hiszen nem túl katonás, de mégis csak szabályos jelentését: Kik vagyunk, hányan vagyunk, milyen a betegek állapota és így tovább. Ekkor valamelyik beteg letérdelt a tiszt elé, és megcsókolta a poros bakancsát. Én ezért nagyon szégyelltem magam. Így szabadultunk fel 1945. május 2-án, egy héttel a hivatalos náci fegyverletétel előtt. Hogy mi történt azután velem, arról majd Te kérdezz, de ezt hagyjuk meg egy következő fejezetre.

